

Az itáliai jogtudomány az újkorban is hatással volt az európai jogtudomány fejlődésére. A XVII. században Giovanni Battista de Luca (1614–1683) a késői *ius commune* európai viszonylatban is kiemelkedő képviselője.²¹² Az összesen huszonegy kötetben, 1669–1681 között publikált „Theatrum veritatis et iustitiae” című munkája, mely egészen a XVIII. század közepéig többször is megjelent utánnomásban, kora jogtudományának és joggyakorlatának enciklopédikus jellegű összefoglalása. Másik jelentős jogi tárgyú munkája az „Il dottor volgare”, amelyben kora jogi ismereteit foglalja össze.

Giovanni Battista Vico (1668–1743) munkássága a jogfilozófia területén kiemelkedő jelentőségű. A retorikával is foglalkozó, s ezt a tárgyat a nápolyi egyetemen oktató filozófus és történetíró Vico tekinthető bizonyos értelemben a Savigny nevéhez kapcsolódó *Volksgeistlehre* előfutárának. Jogi vonatkozásban kiemelkedő jelentőségű az 1720-ban megjelent „De uno universi iuris principio et fine uno” című munkája.

Tommaso Maurizio Richeri (1733–1797), aki a tizenkét kötetes „Universa Civilis et Criminalis Iurisprudentia” (1774–1782. Torino) című mű szerzője, az itáliai *Usus modernus pandectarum* kiemelkedő képviselője. Richeri bár az Itáliában a gyakorlatban alkalmazott hazai jogot (*ius patrum, diritto patrio*) elemzi ebben a munkájában, igen gyakran hivatkozik a római jog intézményeire.²¹³ E munka az egyike a nagy kodifikációk létrejöttét megelőző korszakból származó, a *ius communé* összefoglalóan bemutató munkáknak.

A XVII. század első harmadában Piemontban kezdődött meg a jog konszolidációja, azaz a hatályos jog technikus értelemben vett kodifikációnak még nem tekinthető hivatalos jellegű összegyűjtése és rendszerezése. II. Viktor Amadeo 1723-ban bocsátotta ki *Leggi e costituzioni di Sua Maestà* című, magánjogi rendelkezéseket is magában foglaló törvénygyűjteményét. A III. Károly Emmánuel által 1770-ben kibővített és korának követelményeihez igazított hasonló című törvénygyűjteménye egészen 1827-ig a *Codice Feliciano* elfogadásáig volt hatályban.

A XIX. században olasz földön is sor került a magánjog római hagyományokon alapuló kodifikálására. 1804 után Itália területének legnagyobb részén *ratione imperii* – a hódítás alapján – bevezetésre került a francia *Code civil*. A napóleoni hódítást követő években a *Code civil*t a legtöbb itáliai állam hatályon kívül helyezte.

A francia *Code civil* struktúrája és intézményrendszere tekintetében egyaránt modelljéül szolgált a Szicíliai Kettős Királyság (*Regno delle Due Sicilie*) 1819-ben elfogadott polgári törvénykönyvének, a Parma, Piacenza és Guastalla Hercegség 1820-ban kihirdetett polgári törvénykönyvének, a Szardíniai Királyság 1827-ben elfogadott, úgynevezett *Codice Felicianójának* (*Leggi civili e criminali pel Regno di Sardegna*), az 1837-es piemonti polgári törvénykönyvnek (az ún. *Codice Albertino*), továbbá az 1851-es modenai kódexnek (*Codice estense*). E kódexeket, mivel elfogadásukra és hatályba léptetésükre az olasz egység megteremtését megelőző évtizedekben került sor, összefoglaló néven *codici preunitari*-nak nevezzük.

Lombardiában, Venetóban és Venezia Giuliában az 1815-ös Bécsi Kongresszust követően az osztrák ABGB volt hatályban. Ezeket a területeken az ABGB-t az 1865-ben elfogadott olasz *Codice civile* 1866-ban váltja fel.

212 A. Lauro: Il cardinale G. B. De Luca. Diritto e riforma nello Stato della Chiesa (1676–1683). Napoli, 1991.

213 G. Gorla: I tribunali supremi degli stati italiani fra i secc. XVI e XIX. In: La formazione storica del diritto moderno in Europa. Atti III congresso internazionale di Società italiana di storia del diritto. I. Milano, 1977.

Észak-Olaszországban az ABGB, amelyet olasz fordításban alkalmaztak, az osztrák doktrínától sok vonatkozásban eltérően nyert alkalmazást a gyakorlatban.

A Toscanai Nagyhercegségben egyes jogintézményeket tekintve részben a kánonjog, részben a római jog, részben a francia jog (*les cinqes codes*) voltak hatályban, amelyeket kiegészítettek a nagyherceg által kihirdetett rendelkezések.

A Pápai Államban a kánonjog, a római jog és a pápai konstitúciók – melyeket a XVI. Gergely pápa által 1834-ben kibocsátott *Regolamento Gregoriano* foglalt egybe – alkották a magánjog forrásait. Bár a pápai állam magánjogának kodifikálására történtek kísérletek – sőt a magánjog szabályozását is tartalmazó tervezet is született VII. Pius pápa pontifikátusa alatt – a kodifikálásra végül is nem került sor. Rivarola 1814. május 13-án kibocsátott ediktuma értelmében sor került az Egyházi Államban a napóleoni törvényhozás hatályon kívül helyezésére és a pápai törvények szerepét betöltő, pápa által kibocsátott rendelkezések, valamint a *ius commune* (*diritto comune*) ismételt hatályba léptetésére.

Az 1865-ben hatályba lépett, az intézmény-rendszert követő egységes olasz polgári törvénykönyv (*Codice civile*) szövegén döntő mértékben érződik a francia *Code civil* hatása. A kódexnek, amely Giuseppe Vacca (1810–1867) igazságügyi minisztersége alatt lépett hatályba, célja a polgári jog területén uralkodó partikularizmus felszámolása volt. Maga Vacca, aki nagy hatású, 1867-ben publikált „Della unificazione legislativa” című munka szerzője, e kódex hatályba léptetésével a jogegységesítést kívánta megvalósítani.

Nagy hatással volt az olasz magánjogi doktrínára a francia *Ecole de l'Exégèse* is (elsősorban Demolombe és Troplong *Code civil*t értelmező munkái). François Laurent 33 kötetes munkája szolgált Ricci művének alapjául. A későbbi generációk azonban már függetlenedtek ettől a befolyástól. Vonatkozik ez Emanuele Gianturco, Francesco Filomusi-Guelfi, Nicola Coviello, Giacomo Venezia – és a kötelmi jogot tekintve – Gustavo Bonelli tevékenységére. Ugyanez érvényes a későbbi generációra is: Giuseppe Messina, Antonio Cicu, A. Arcangeli és Filippo Vassalli.

Filippo Vassalli (1885–1955) aki 1911-től a római jog tanára Perugiában, majd később évtizedeken át a polgári jog professzora Rómában, munkásságában a római jog és a polgári jog művelése egyenlő súllyal szerepel. Szerzője a tizenkét kötetes „Trattato di diritto civile italiano” című munkának. A kódexek revíziójának elvégzése céljából az első világháborút követően létrehozott bizottság (*Commissione reale per la riforma dei codici*) tagjaként kiemelkedő szerepet játszott az új olasz polgári törvénykönyv előkészítésében. Mellette, a fent említett bizottság elnökeként Mariano d'Amelio (1871–1943) töltött be még különösen fontos szerepet az új polgári törvénykönyv előkészítésében. D'Amelio, aki elsősorban a kereskedelmi jog szakértője volt – az 1907-ben megjelent „Commentario al codice di commercio” szerzője – a monista koncepció hívének számított. Mint az 1923-ban létrehozott egységes olasz Semmitőszék (*Corte di Cassazione*) elnöke döntő szerepet vállalt az ítélezési gyakorlat egységesítésében.

A polgári törvénykönyv normáit értelmezés és kritika alapján fejlesztették tovább. Ennek során a német pandektisztika döntő hatással volt. Ennek a kódexnek hatályba léptetésével egyidejűleg léptették hatályba az (első) egységes olasz kereskedelmi törvénykönyvet (*Codice di commercio*).

Olaszországban a romanisták közül a pandektajog hívei voltak Filippo Serafini (1831–1897), aki Arndts pandekta-tankönyvét, Vittorio Scialoja (1856–1933), aki Savigny „System des heutigen römischen Rechts” című művét, és Carlo Fadda (1853–1931), illetve Paolo Emilio Bensa (1858–1928), akik Windscheid pandekta-tankönyvét („Lehrbuch des Pandektenrechts”) fordították le és egészítették ki értelmezéseikkel. Fadda és Bensa fordítása a fordítók terjedelmes kiegészítéseit, és